

До разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 70.895.073 у Хмельницькому
університеті управління та права імені
Леоніда Юзькова
(29013, м. Хмельницький, вул. Героїв
Майдану, 8)

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента
ПАРАСЮК Наталії Михайлівни на дисертацію **ГОЛУБ Анни Євгеніївни**
«Правове регулювання захисту культурних цінностей під час збройного
конфлікту за кримінальним правом України»,
поданої на захист до разової спеціалізованої вченої ради ДФ 70.895.073
у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова
на здобуття ступеня вищої освіти доктор філософії
в галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право

Ступінь актуальності обраної теми дослідження. Відповідно до ст. 3 Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року, Україна як Сторона Конвенції зобов'язується підготувати ще в мирний час охорону культурних цінностей, розташованих на її власній території, від можливих наслідків збройного конфлікту, вживаючи заходи, які вважає необхідними. Власне, доречно зазначає Анна ГОЛУБ про те, що до моменту повномасштабного вторгнення не було забезпечено належних технічних заходів схоронності культурних цінностей, до яких слід віднести облаштування захисних споруд, підготовки планів і забезпечення допоміжними матеріалами, необхідними для екстреної евакуації культурних цінностей першої черги (найцінніших) у разі виникнення пожежі чи інших загроз знищення чи пошкодження культурних цінностей тощо.

Війна загострила проблеми, пов'язані із станом захищеності культурних цінностей та культурної спадщини в Україні. Ігноруючи міжнародно-правові норми, ворог не лише знищує та руйнує пам'ятки культурної спадщини, але й численно незаконно розкрадає та вивозить унікальні культурні цінності, які не мають аналогів у світі. Надто скупо буде назвати усі ці протиправні діяння

щодо культурних цінностей лише ворожою загарбницькою політикою. Тим самим ворог намагається знищити будь які нагадування про ідентичність української нації. І це вже культурний геноцид українського народу.

Наведені чинники обумовлюють необхідність перегляду концепції кримінально-правової охорони культурних цінностей в умовах збройного конфлікту. Система кримінально-правових норм, які передбачають протиправні діяння щодо культурних цінностей та у сфері посягань на об'єкти культурної спадщини, має бути спроможною до застосування у всіх можливих випадках притягнення до кримінальної відповідальності як безпосередніх виконавців, так само осіб, які дають кримінально-протиправні накази про вчинення таких діянь. На часі також модернізація міжнародно-правового механізму захисту культурних цінностей та пошук нових дієвих способів для їх збереження та повернення.

Отож, актуальність теми дисертації ГОЛУБ Анни не викликає сумніву. Цей аспект дисертації належно обґрунтовано у вступі до дисертації із детальним аналізом стану наукової розробленості цих питань у науці кримінального права. Незважаючи на наявну зацікавленість до питань кримінально-правового регулювання обігу культурних цінностей, все ж слід констатувати, проведене дисертанткою дослідження як перспективне, оскільки в ньому акумульовані відповіді на сучасні питання, які є теоретично та практично важливими.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність.

Наукові положення дисертації є достатньо обґрунтованими, базуються на системному підході, мають комплексний характер, містять необхідну новизну та характеризуються належним рівнем теоретичних висновків і рекомендацій.

Структура дисертації обумовлена необхідністю здійснити кримінально-правову характеристику норм, які містять бланкетну відсилку до іншогогалузевого законодавства у сфері обігу культурних цінностей та охорони культурної спадщини. Дисертація має анотацію, три розділи, які включають сім

підрозділів, висновки до кожного розділу, загальні висновки, список використаних джерел та додатки.

Задля реалізації мети та завдань дисертації також доктринально правильно сформульовано об'єкт та предмет дослідження.

Достовірність отриманих результатів забезпечується використанням належного методологічного підґрунтя, особливістю якого є синтез загальнологічних методів (аналізу і синтезу, узагальнення), загальнонаукових методів (історичний, системний, аналогії, прогнозування), компаративного та герменевтичного методу.

Схвалення заслуговує проведений дисертанткою аналіз значної кількості міжнародно-правових актів, які визначають правила охорони культурних цінностей як у мирний час, так і в умовах збройного конфлікту, емпіричного матеріалу, зокрема, судової практики та статистичної інформації. Про глибину проведеного дослідження свідчить достатньо репрезентативна джерельна база (238 пунктів). Серед опрацьованих джерел значна частина належить авторству зарубіжних науковців та практиків, що дозволило дисертантці провести порівняльно-правовий аналіз закордонного та українського досвіду протидії кримінальним правопорушенням у сфері обігу культурних цінностей.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертаційна робота ГОЛУБ Анни дійсно є першим комплексним дослідженням кримінально-правової охорони культурних цінностей під час збройного конфлікту. У дисертаційній роботі сформульовані положення та результати, які мають значення для подальшого розвитку кримінально-правової доктрини, наступного нового редагування КК України, а також для удосконалення практики їх застосування.

Дисертанткою сформульовано та аргументовано положення, які загалом характеризуються елементами новизни, серед яких слід виділити, зокрема: авторське визначення культурних цінностей, що сформоване на основі комплексного аналізу норм міжнародного та національного права, української та зарубіжної доктрини; розмежування складів протиправних діянь щодо

культурних цінностей у мирний час та під час збройного конфлікту, на підставі чого зроблено висновок про доцільність доповнення КК України ст. 438¹ «Протиправні діяння щодо культурних цінностей під час збройного конфлікту (міждержавного чи внутрішньодержавного) або воєнного стану або на окупованих територіях України»; відмежування крадіжки культурних цінностей від «воєнної здобичі» та «трофеїв»; на підставі аналізу зарубіжного досвіду та із врахуванням міжнародних стандартів у сфері попередження правопорушень з культурними цінностями проведено класифікацію протиправних діянь, які полягають у пошкодженні та знищенні цих предметів; на підставі аналізу принципів «поваги до культурних цінностей» та «воєнної необхідності» зроблено висновок про їх врахування при кваліфікації діянь, пов'язаних із культурними цінностями у період збройної агресії; удосконалено положення щодо трактування поняття «контрабанда» з урахуванням особливостей збройного конфлікту та про класифікацію воєнних злочинів, які пов'язані із культурними цінностями; набули подальшого розвитку твердження про врахування практики деяких зарубіжних держав щодо превенції кримінально-протиправних діянь проти культурних цінностей під час збройних дій, на основі чого запропоновано здійснити відповідні зміни до чинного українського законодавства.

Практичне значення результатів дослідження засвідчено, зокрема, доданими до рецензованої роботи 4 актами впровадження у освітню та практичну діяльність (лист Хмельницької обласної прокуратури від 23 жовтня 2025 року № 09/2-151 ВИХ-25; акт про реалізацію дисертації в Головному управлінні Національної поліції України у Хмельницькій області; акт про реалізацію положень дисертації в освітній процес юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова від 31 жовтня 2025 № 01492/25; акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у освітню та наукову діяльність Інституту Служби безпеки України Національного університету імені Ярослава Мудрого від 05 листопада 2025 року).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих наукових працях. Результати дисертаційної роботи ГОЛУБ Анни є достатньо репрезентовані в 11 наукових публікаціях, з яких 4 – наукові статті у наукових фахових виданнях України. Аналіз змісту наукових праць дозволяє констатувати, що основні результати дисертаційної роботи повною мірою у них оприлюднені, а також вони були предметом обговорення на декількох науково-практичних заходах різних рівнів.

Загалом позитивна оцінка рецензованої праці ГОЛУБ Анни не виключає наявності окремих **дискусійних положень**, які потребують уточнення або наведення додаткових аргументів:

1. На с.с. 64-65 у пункті 4 висновків до розділу 1 зафіксовано результат, який має таке визначення: «запропоновано внести зміни до КК України в частині доповнення статей 193 «Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї», 201 «Контрабанда культурних цінностей та зброї», 298 «Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини» КК України, примітками із посиланням на Закон України «Про охорону культурної спадщини» (із відповідними запропонованими вище змінами), чим слід уніфікувати розуміння поняття «культурні цінності» для всіх статей чинного КК України, в яких вони є предметом посягання». Непослідовність цього положення полягає у тому, що по-перше у тексті розділу 1 не згадується про доцільність редагування цих статей КК України у вказаний спосіб. По-друге, на с. 80 дисертаційного дослідження запропоновано доповнити КК України спеціальною нормою про крадіжку культурних цінностей (ст. 185¹), у структурі якої є примітка, яка визначає дефініцію поняття «культурні цінності». При цьому, на відміну від вище згаданих пропозицій, у тексті цієї примітки зроблено відсилання до Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» та норм міжнародного права».

Звісно, що конкретизований зміст бланкетних диспозицій передбачає необхідність звернення до нормативно правових актів іншогогалузевого законодавства для встановлення ознак складу кримінального правопорушення, які позначені такою термінологією. Одначе, чи доцільно перевантажувати текст КК України положеннями, які визначено у нормах інших галузей права? І щодо покликання на «норми міжнародного права», то очевидно має йтися про «міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України», оскільки перше формулювання надто розширює сферу норм, які підлягають застосуванню.

2. На с. 115 дисертації авторка розмежовує контрабанду культурних цінностей, вчинену у мирний час та вчинену під час збройного конфлікту. Контрабандою, вчиненою під час збройного конфлікту визнається «переміщення та вивіз культурних цінностей за межі території України (зокрема й окупованої території або такої, де здійснюються активні бойові дії), без дозволу на це володільця такого майна (приватних осіб, підприємств, установ, організацій державної форми власності, держави Україна), який набув його на законних підставах), що взагалі унеможлиблює здійснення будь-якого митного контролю». На відміну від класичної дефініції контрабанди культурних цінностей, яка передбачена ч. 1 ст. 201 КК України, у авторській дефініції, по-перше, окремо виділено дві форми об'єктивної сторони – переміщення та вивіз. Погодитися із такою позицією не можу, оскільки відповідно до митного законодавства – переміщення є сукупністю дій із ввезення та вивезення предметів через митний кордон України у будь-який спосіб у відповідному напрямку. Виникає запитання – чим обумовлено таке виділення із родового поняття переміщення його видової категорії вивіз та згадування їх поряд.

По-друге, обсяг контрабанди культурних цінностей під час збройного конфлікту звужено до способу – поза митним контролем, зміст якого запропоновано розтлумачити шляхом доповнення примітки 1 до ст. 201 КК України положенням про те, що у статті 438¹ цього Кодексу під «переміщенням

через митний кордон України предметів контрабанди поза митним контролем слід розуміти умисне переміщення предметів контрабанди, переміщення та вивезення предметів контрабанди за межі території України (зокрема і окупованої території або такої, де здійснюються активні бойові дії) без дозволу на це володільця такого майна (приватних осіб, підприємств, установ, організацій державної форми власності, держави Україна), який набув його на законних підставах». Потребує уточнення ця авторська позиція з огляду на те, що у остаточній редакції ст. 438¹ в частині 6 виокремлено незаконне вивезення культурних цінностей з окупованих територій України. Однак, тут не йдеться про переміщення через митний кордон України предметів контрабанди поза митним контролем. Така позиція авторки викликає ще одне запитання – чому запропонований авторкою склад кримінального правопорушення не містить такої форми об'єктивної сторони як незаконне ввезення культурних цінностей, що відповідно до ст. 5 Нікосійської Конвенції Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями від 03 травня 2017 року, включено до механізму кримінального переслідування за правопорушення щодо культурних цінностей?

В контексті згадування цієї Конвенції також актуально буде уточнити, що серед заборонених діянь, які Сторони зобов'язуються визнати кримінальним правопорушенням, передбачено, зокрема, підроблення документів. Так, у ст. 9 зазначається, що «кожна Сторона забезпечує, щоб виготовлення підроблених документів та дії з фальсифікації документів стосовно рухомих культурних цінностей були визнані кримінальними правопорушеннями відповідно до її внутрішнього законодавства, якщо такі дії спрямовані на те, щоб видати цінності за такі, що мають законне походження». У ч. 7 ст. 438¹ дисертантка пропонує передбачити кримінальну відповідальність за «виготовлення чи фальсифікацію підроблених документів щодо культурних цінностей, що сприяють їхній зміні походження, вивезенню та привласненню». Застосовані позначення форм об'єктивності сторони не сприятимуть однозначному розумінню їх змісту, з огляду на те, що серед науковців та практиків склалося

майже одностайне бачення того, що виготовлення підроблених документів та фальсифікація є синонімами і їх одночасне використання у тексті статті є недоречним.

3. На с. 74 дисертантка констатує, що дійсно є підвищена відповідальність за мародерство, а отже і кваліфікація крадіжки культурних цінностей з того ж самого музею в умовах воєнного стану здійснюватиметься за статтею 185 КК України. Розуміючи, що склади кримінальних правопорушень, які передбачені ст. 185 та 438 КК України слід розмежовувати, дисертантка ставить питання про те «як тоді буде застосовуватися у цьому випадку стаття 438 КК України?». Вочевидь, що відповідь на це питання є надто важливою, зокрема, у контексті з'ясування правил кваліфікації кримінально-протиправних діянь з культурними цінностями відповідно до чинних кримінально-правових норм, а також задля виявлення проблемних аспектів застосування цих норм. Як видається, доцільно було б у дисертаційній роботі приділити більш пристальну увагу питанням розмежування складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України із іншими складами, які включають діяння, пов'язані із незаконним обігом культурних цінностей.

4. У висновках до розділу 2 (на с.с. 127-128 дисертаційної роботи) акцентується увага на визначенні понять «крадіжка культурних цінностей під час збройного конфлікту» та «знищення чи пошкодження майна під час збройного конфлікту». Ключовою ознакою цих понять є місце вчинення кримінального правопорушення. Щодо місця вчинення крадіжки дисертантка зазначає, що ним завжди буде територія, на якій здійснюється ведення бойових дій. Тоді як, місцем вчинення знищення або пошкодження культурних цінностей під час збройного конфлікту визначається «вся Україна (від ракетного обстрілу культурних цінностей, так і від прямого поцілення в зоні активного ведення бойових дій, і на окупованих територіях шляхом несанкціонованої «реставрації культурних цінностей»)). З огляду на наведене, по-перше, потребує додаткової аргументації позиція авторки щодо різного обсягу місця вчинення крадіжки та знищення чи пошкодження майна під час

збройного конфлікту. А по-друге, важливо почути аргументи дисертантки щодо кримінально-правового значення виділених нею понять.

5. У дисертаційній роботі запропоновано доповнити розділ XX КК України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» окремою ст. 438¹, яка передбачатиме кримінальну відповідальність за протиправні діяння щодо культурних цінностей під час збройного конфлікту (міждержавного чи внутрішньодержавного) або воєнного стану або ж на окупованих територіях України. За обсягом ця норма мала б визнаватися спеціальною відносно норми про воєнні злочини (ст. 438 КК України). Попри це, на сторінках дисертаційної роботи (с.с. 72-73, 97-98, 115) неодноразово зазначалося про те, що аналізовані діяння (крадіжка, контрабанда, знищення, пошкодження, руйнування і т.п.) за сучасних умов кваліфікуються за ст. 438 та охоплюються такими формами об'єктивної сторони як «розграбування національних цінностей на окупованій території» або «інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій».

Сучасна наука кримінального права тяжіє до зниження кількості нових спеціальних норм в Особливій частині КК України. Але, якщо все ж КК України доповнюється такою нормою, то це має бути належно обґрунтованим або необхідністю посилення чи пом'якшення заходів кримінально-правового впливу щодо такого діяння, виділеного за обсягом із загальної норми. Саме тому, потребують додаткової аргументації соціально-правові передумови диференціації кримінальної відповідальності у зв'язку із запропонованими змінами.

6. Відповідно до п. 10 Вимог до оформлення дисертації, які затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 № 40, у висновках викладаються найбільш важливі наукові та практичні результати дисертації, вказуються наукові проблеми, для розв'язання яких можуть бути застосовані результати дослідження, а також можливі напрями продовження

досліджень за тематикою дисертації. Зауваження щодо цієї структурної частини дисертаційної роботи мають технічний характер та полягають у тому, що далеко не у всіх пунктах висновків вказано наукові та практичні результати, які були отримані у процесі вирішення конкретних наукових проблем, деякі із них лише відображають проведену роботу, а окремі із них дублюють інформацію, яка визначена у висновках до розділів. Окрім цього, доцільно було б у загальних висновках узагальнити усі пропозиції до законодавства, які запропоновані у дисертаційній роботі, що, безумовно б наочно підсилило практичну складову дисертаційної роботи.

Окремо, слід зазначити, що відповідно до пункту 9 цих Вимог у розділах дисертаційної роботи вичерпно та повно викладено зміст власних досліджень дисертантки. Однак, відсутні посилання на наукові праці дисертантки, а також не має їх у списку використаних джерел.

7. У додатку Ж до дисертації подано проєкт Закону України «Про внесення змін до законодавства щодо правової охорони культурних цінностей», у якому акумульовано зроблені дисертанткою пропозиції щодо кримінально-правової охорони культурних цінностей в мирний час та під час збройного конфлікту. Разом з тим, при формулюванні положень цього законопроєкту не враховано ч. 6 ст. 3 КК України, яка передбачає, що зміни до законодавства України про кримінальну відповідальність можуть вноситися виключно законами України про внесення змін до цього Кодексу та/або до кримінального процесуального законодавства України, та/або до законодавства України про адміністративні правопорушення.

Окрім цього, у п. 3 цього законопроєкту зазначено про те, що «у назві статті 298¹ змінити нумерацію на 298²». Вочевидь, що у цьому формулюванні поза увагою залишається абз. 1 ч. 10 ст. 42 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX, якою передбачено, що у разі доповнення нормативно-правового акта новим розділом, главою чи статтею, загальна нумерація відповідних структурних одиниць того самого рівня не змінюється. Новому структурному елементу присвоюється номер останнього

структурного елемента відповідного рівня, після якого він буде розташований, із зазначенням індексу у вигляді надрядкової арабської цифри, починаючи з одиниці без дефісу перед ним». Як видається зроблені дисертанткою пропозиції потребують уточнення.

Висловлені зауваги стосуються дискусійних аспектів розглядуваної сфери кримінально-правового регулювання, а також деяких технічних неузгодженостей, та власне вони не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи ГОЛУБ Анни, яка, як уже зазначалося вище, є актуальною, сучасною, системною, містить обґрунтовані та достовірні результати, які спрямовані на вироблення нової системи кримінально-правового захисту суспільних відносин у сфері обігу культурних цінностей.

Загальні висновки щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

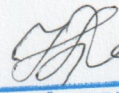
Положення рецензованої дисертаційної роботи викладено послідовно, вони є системними, комплексними, сформульованими із використанням правничої та наукової термінології та є обґрунтованими. Зміст дисертації ГОЛУБ Анни відповідає спеціальності 081 Право.

Дисертаційна робота містить положення, висновки та результати, які сформульовано дисертанткою особисто. Під час ознайомлення із змістом дисертації порушень академічної доброчесності не виявлено.

Дисертація ГОЛУБ Анни Євгеніївни «Правове регулювання захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту за кримінальним правом України» за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів, самостійністю та повнотою її викладення відповідає Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, який затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, та Вимогам до оформлення дисертації, які затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року

№ 40 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 року за № 155/30023), а її авторка, ГОЛУБ Анна Євгеніївна, заслуговує присудження ступеня доктора філософії у галузі 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент -
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету
внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

Наталія ПАРАСЮК